

I.Ü. İktisat Fakültesi
Maliye Araştırma Merkezi Konferansları
39. Seri/Yıl 2001

İSTIKRAR PROGRAMI NASIL BİR TÜRKİYE ÖNGÖRÜYOR?(*)

Prof. Dr. Oğuz OYAN

İstanbul Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi
Maliye Bölümü

Ortada çok ayrıntılı bir program var. Bu program Aralık ayında niyet mektubuyla başlamış gibi gözüküyorsa da aslında bu programın bir öncesi var. Bu programın öncesi, Yakın İzleme anlaşmasıdır. 1998 Temmuz'dan itibaren geliyor. Yani, aslında Türkiye ve IMF arasında aslında Aralık ayında niyet mektubuyla başlayan, ama uygulaması 1 Ocak 2000'de başlayan bu program, bir buçuk yıl öncesinden gelen bir programın yahut bir egzersizin devamı. Egzersizi iki taraf da yaptı. Türkiye'de bu işle ilgili bu egzersizi yaptılar. Hazine, Merkez Bankası gibi özellikle ön planda olan kurumlar. Aynı zamanda IMF ve Dünya Bankası da yaptılar. Muhtemelen, böyle daha sıkı bir programa geçmek için sözkonusu yakın izleme anlaşmasını da biraz önceden şart koşular gibi gözüküyor. O yüzden de hemen böyle bir angajmana gidildi. Şimdi, bu programın iki ayağı var. Biri, İstikrar; öbürü Yapısal Uyum. Bunun iki kurumu var biliyorsunuz ve iki kurum da tam anlamıyla işin içerisinde. İstikrar programı için IMF, yapısal uyum programı için Dünya Bankası. Bunlar birbirinden bağımsız çalışmıyorlar. Her ikisi de programı izliyorlar ve programa büyük ağırlık vermiş durumdadır. Ve aslında biraz da kendi prestijleri doğrultusunda olmak üzere ve şu an için Türkiye'de düzelebilir bir yapı gördüler. Çünkü, Türkiye daha fazla bozulamayacak kadar dengelerini bozmuştur, yani bundan daha kötüsü olmaz. Türkiye'de her ne kadar hükümet bunun arkasında çok böyle fazla duruyor gibi gözükse de, sanıyorum hükümetleri aşan bir angajman var. Yani, hükümeti değil, sadece bu hükümeti değil, hükümetleri aşan bir angajman var. Yani, bu hükümet değişse ve başka bir hükümet gelse de uluslararası finans kuruluşlarına verilen bu taahhütlerin aksatılmasının çok söz konusu olmayacağı gözüküyor.

(*) Prof. Dr. Oğuz Oyan'ın 26.05.2000 tarihinde I.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Bölümü'nde verdiği konferans.

Şimdi, burada istikrar ve yapısal uyum programı Türkiye için ne öngörüyor? sorusunun cevabı yani, hangi yapısal uyum politikalarından nereye gideceğiz? sorusu önemli. Bunun siyasi sonuçları da bulunacaktır ve sadece ekonomik sonuçları olmayacaktır diye düşünüyorum. Bu istikrarlandırma ile ilgili bir istikrar randımanı sorulacaktır.

Bir kere, Türkiye'deki bürokrasi ve IMF bürokrasisi, Türkiye'deki mevcut ekonomik dengeye ya da kamu maliyesi dengesine ait araçların artık yeterli bir anlatım gücü olmadığı kanısında birleşmiş bulunuyorlar. Ben hemen olarak söyleyeyim ki, bu konuya 1980'lerde değinmiştik. Kamu ekonomisi ortaya çıktığında, bu bütçeyle aslında kamu ekonomisi büyüklüğü tam olarak görülemez diye daha o zamanlardan söylemeye başlamıştık. Dolayısıyla, bir kere ekonomiyi izlemek için daha geniş kamu dengeleri üzerinden hareket ediliyor. Örneğin, burada temel denge dendiği zamanki, birinci fazlayı anlıyoruz, bunu sadece konsolide bütçenin temel dengesi olarak tarif etmiyorlar. Bunu konsolide bütçe yanında temel dengeler dendiği zaman, bu niyet mektubunda çok açık olarak var, burada konsolide bütçenin kendisi var. Burada dört tane bütçe dışı fon var. Burada sekiz tane KİT var ve burada üç tane sosyal güvenlik kuruluşu var. Ve bunlara bağlı koyduğumuz bir işsizlik fonu var, ki niyet mektubunda olan budur, işsizlik fonudur.

Bu temel denge yanında bakılacak, bir başka şey daha var. Bu konsolide kamu sektörüdür. Konsolide kamu sektörü olarak ifade edilen şey bunlar. Bu, aslında bütün kamuyu kapsamıyor hala. Fakat, bu, mevcut konsolide bütçeye kıyasla oldukça daha kavrayıcı bir boyut. Temel denge için, temel fazla için bakılan şeyler şunlar: Konsolide bütçenin gene kendisi, bütçe dışı fonlar ki, bütünü almayı çalışıyorlar ama ne kadar izleyebileceklerini çok emin değilim. Yerel yönetim devrededir, işletmeciler KİT'ler yani mali sektör dışındaki KİT'ler ve kamu bankaları görev zararları ve Merkez Bankası da var. Bir kere hangi boyutta nasıl bakılıyor meseleye diye, bir kere bunu görmek açısından, bu alışılmış bir şey değil. Ama Türkiye'de bu yönde bir geniş kapsamlı bir şey olması gerekliliği yavaş yavaş bizim bürokrasi içinde, son on yıldır uç vermeye, gelişmeye başlamıştır. Bu biraz teyit oldu. IMF de aslında sadece kendisine verilen bütçeyle, ya da tek tek bir takım şeylerle ilgili, kamu kurumlarıyla ilgili bilgileri yeterli görmüyordu, bunun bütününe bakmak istiyordu. Bunun kötü olmadığını söyleyebilirim, çünkü Türkiye'nin bu pratiğe alışması gerekiyor, yani kamuyu daha geniş kavramayı öğrenmesi gerekiyor.

Şimdi, bu belki işin en olumlu yanı. Aslında planlamanın kendisinden daha çok önemli olan Türkiye'de bizim bir envanter alışkanlığımız yok, Ne bileyim, ekonomi büyüyor mu, küçülüyor mu, ne oluyor? Biraz da ona benzetmek mümkün.

İstikrar için ne öngörülüyor, buradan başlayalım. İstikrar için öngörülen bir 2000 yılı bütçesi var, bir de 2002'ye kadar gidecek bütün bir üç yıllık dönem var. 2000 yılı bütçesi ve konsolide kamu sektörünün %3.7 bir temel fazla vermesi amaçlanıyor. Bu bütçe açısından sadece bakıldığında, sadece konsolide bütçeyi alsaydık, sadece konsolide bütçede % 5.4'lük bir birinci fazla vermesi öneriliyor. Bu niyet mektubu hazırlandığında Aralık ayındaydık, oysa 1999'a ilişkin ekonomik büyüklükler daha sonra açıklandı, buna ilişkin henüz düzeltmeleri yapmadılar. En son Dünya Bankası'na verdikleri niyet mektubunda da düzeltmeleri yapmamış gözüküyorlar, o rakamları kullanmaya devam ediyorlar. Oysa, Türkiye'de beklenenden daha fazla gerilemesi dolayısıyla milli gelir oranlarında değişimler oldu. Bunun pozitif 3.7 oranına getirilmesi çok ciddi bir bütçe dışı fazla ve kamu kesiminde çok ciddi bir fazla verilmesi, faiz dışı fazla verilmesi anlamına geliyor. Niçin, faiz dışı fazla vereceksiniz? Çünkü, bu programın gelir desteğidir. Nereden kaynaklanıyor bu program, bu birincil fazlalar, temel fazla diye geçiyor. Biz daha aşına olduğumuz için birincil fazla diyelim. Bu birinci fazlaman yükseltilmesi gerek. Nasıl yükseltilecek?

Bir, özelleştirme gelirleri diyorsunuz, ne kadar özelleştirme geliri? Bu yıl için 2.6 milyar dolar, önümüzdeki yıl için 6 milyar dolar, daha sonraki yıl için 9 milyar dolar olmak üzere Dünya Bankası niyet mektubunda toplam 17.6 milyar dolar diye belirtmişlerdi. Yeri gelmişken, söyleyeyim, burada bir ilkle karşı karşıyayız. Genellikle IMF'ye niyet mektupları veriliyor. 22 Mayıs'ta ilk defa Dünya Bankası'na bir niyet mektubu verdi, ya da daha önce veriliyordu da açıklanmıyordu. İlk defa böyle bir mektubun açıklandığını görüyoruz. Bu mektup nedir? Aslında, üç tane mektup var ortada. Önce Aralık mektubu, daha sonra Şubat'ta ek niyet mektubu IMF'ye verildi. Ek niyet mektubu 2 Mayıs'ta IMF'de onaylandı. Şimdi, 22 Mayıs'ta da bir de Dünya Bankası'na bir niyet verildi. Dünya Bankası'na verilen niyet mektubu, aslında, biraz fotokopi gibi öncekini çekiyor. Ama bazı ilave cümleler var. Bir kere kararlılık tazelemesi var. Yani, hükümet sürekli olarak kararlılık belirtiyor. Aynı şeyleri vurguluyor, bir iki ilave şeyler var.

İki; vergi gelirlerinde artış beklentisi var. Bu artış beklentisinin de iki ayağı var: Bir tanesi Kasım'da yapılmış vergi düzenlemeleridir. Bunun içinde en önemlisi; daha önce ihraç edilmiş kamu, devlet iç borçlanma senetleri üzerine, faizleri üzerine, vadeye göre değişik oranlarda olmak üzere vergi getirilmesi olayıdır. Bunu kısmi bir konsolidasyon diye almanız mümkündür. Çünkü, eğer bu yapılmıyorsa, enflasyonu radikal olarak düşürmeyi amaçlayan bir program, daha önceki enflasyon ortamında, yani %100 faizlerle verilmiş bu devlet iç borçlanma senetlerinin gelirlerine bir müdahalede bulunmasaydı, inanılmaz değer ve gelir transferleri ortaya çıkacaktır. Bundan epey bir gelir bekleniyor. Ama onun dışın-

da, yeni vergi düzenlemeleri gündemde, işte bunların uygulamaya geçmesi ve ilave düzenleme, örneğin 1998 yılı vergi reformunun tamamlanması diye bir ibare var, Dünya Bankası'na verilen son niyet mektubunda.

Üç; C, kaynak yönünde, yani bu birinci fazlayı arttırmak için kamu harcamalarında bir takım kısıtlamaları gündeme getirmek. Bunun yapısal uyum programıyla ilişkisi var. Yani, harcama kısıtı diyebiliriz. Bu harcamalar daha ne kadar kısılabılır diye düşünebiliriz. Çünkü, bütçe açısından baktığımız zaman ilk üç aya bakarsanız, bütçenin % 58'i faize gitti zaten, İşte, personel harcamaları düşmez. Nereden tasarruf yapılacak, bu tasarruf için geçen yıl yapılan ve bu yıl sürdürülmesi beklenen yapısal reform denilen birtakım önlemlerle, tarıma ilişkin sınırlandırmalar, fiyat üzerine baskılar vesaire üzerinden sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferlerin azaltılması umuluyor. Esas olarak, personel dışı carileri zaten çok küçük boyutlara inmiştir.

Peki, başka bir hedefi nedir diye bakıyoruz, istikrar anlamlı. Diğer hedefi, dış kaynak üzerinde. Dış kaynaklarda beklenti üç yöndedir: İki tanesi, bu uluslararası finans kuruluşlarından gelmesi, IMF'den 4 milyar dolar, Dünya Bankası'ndan üç yıl içinde 3 milyar dolar, acil uyum kredisi gelmesi. Acil olduğuna göre üç yıla yaymadan belki de bir buçuk yıl içinde bütçeye gelmesi gibi bir şey olabilir mi acaba, biraz da zor gözüküyor. Bunun dışında, bu iki kurumun Türkiye'deki programa verdiği destek nedeniyle, Türkiye'nin uluslararası piyasalardan daha kolay kaynak bulması, daha düşük maliyetli kaynak temini ya da sermaye güçlerini arttırması vesaire gibi kaynak beklentileri var.

Esas olarak iç borçların ödenmesi dolayısıyla ortaya çıkmış gözükken krizin acaba bir iç borç, dış borç dönüşümü biçiminde hafifletilmesi var mı? Bunun olmadığını söyleyemeyiz. Bu dış kaynak kullanımına bağlı olarak daha uzun vadede kaynak girişleri umuluyor. Bunun olduğunu, yani programın arkasında mevcut diğer dengelere de bakarsak, yani nominal artışlardan tutun, (yani bunun getirdiği ithalat artışı, ihracat yavaşlaması, dış ticaret açıkları, iç ticaret açıkları,) bütün programın arkasında ticari açık büyümeleri ve finansmanı sorunu vardır. Dolayısıyla, aslında bu programın kendisinin ilk şeye, bir iç borç, dış borç değişimine, dönüşümüne, dış borçların ilk üç yıllık program sonunda belki 140 milyar, 110 milyar doların yanında 140 milyar doların üzerine çıkması gibi bir beklentiyi çok fazla abartılı bulmayız. Nitekim, Dünya Bankası'na verilen mektupta çok açıkça söylenen şey şudur. Merkez Bankası'nın uluslararası brüt rezervlerinin 2000 yılında 5 milyar dolar arttırılması, program boyunca da 20 milyar dolar arttırılması bulunmaktadır. Yani, şu sırada Merkez Bankası'nın 25 milyar dolar civarında brüt rezervleri bulunduğunu düşünürsek, bunun hangi maliyetlerle elde tutulduğunu da eğer kestirebiliyorsak, Merkez Bankası'nın net rezervleri

8-9 milyar dolar dolayındadır. Çünkü, Merkez Bankasının da dış yükümlülükleri var. Bu brüt rezervlerin 2000 yılında artması ve 3 yıl boyunca 20 milyar, yani 45 milyar dolar düzeyine gelmesi aslında Türkiye'nin büyüyen dış borçlarına karşı yeterli savunma mekanizmalarını, dış şoklara, dış mali şoklara karşı savunma mekanizmalarını oluşturabilmesi amacıyla getirilmesi demektir. Ve burada Dünya Bankasına verilen mektupta açıkça ifade edilen şey, bu 20 milyar dolarlık rezerv artışının kısa vadeli borçlar, rezervler oranının % 100'ün altına inmesi sağlanacaktır şeklindedir. Yani, şu sıralar dış borçlarda kısa vadeli borçların artması gündeme geldi. Bunun, rezervlere oranı % 100'ün üstüne çıktı. Dolayısıyla şimdiki amaç, rezervleri daha fazla, paydayı daha fazla hızlı arttırarak bu oranın düşmesini sağlamak.

Şimdi, şunu da belki şu arada söylemekte yarar var. Kamu borçlarının Gayri Safi Milli Hasılaya oranı nedir? Bu oran 1998'de neydi 1999'da ne oldu? Yalnız, 111 milyar dolarlık dış borcun tamamı kamu borcu değildir. Türkiye'de özel sektör önemli ölçüde dış borca kendiliğinden girdiği için, bunun yaklaşık yarısı kamu borcudur. İç borç deyince kuşkusuz sadece kamu borçlarını kastediyorum, özel sektör iç borçlarından bahsetmiyorum, ama dış borcun bir kısmı kamudur, bir kısmı özeldir. Bunun gayri safi milli hasılaya oranı nedir? Bu oran 1998'de % 44 idi, 1999'da inanılmaz bir artışla % 58'e çıktı, bir yılda % 14'lük bir artış gördü. İşte, bu trendin sürmesi halinde, yani her yıl % 10-14 arttığını düşünün, yani bu göğüslenecek bir şey değildir, dolayısıyla işte tam duvara çarpılma noktasıdır bu, duvara çarpma gerçekleşmiştir. Tabi, bugün 10 yıldır bu duvara çarpma işinin olacağını söylüyorduk.

Bu 2000 yılında ve 2002'de ne olması isteniyor? 2000 yılında bunun sabitlenmesi isteniyor, yani başka bir amacı yok. 2000 yılı programı, bunun artışının önlenmesiyle sınırlı bir programdır. Yani, borcun GSMH'ya oranı % 58 - % 58 kalsın, artmasın. Peki, 2002'de de bunu acaba, yine acaba bunun % 55 e indirilmesi mümkün mü? Ondaki sonrası, % 55'ler dolayında bir kamu borcunu milli gelire oranla, sabitleyip götürmek hedefi vardır. Tabi bunun bazı sonuçları var. Acaba istikrar programı uygulandıktan sonra, bu üç yıldan sonra acaba istikrara kavuşacak mıyız? Rakamlara bakınca, bu örneğin 1998 düzeyine bir daha dönüş öngörülüyor iki yılda. 1998 ki zaten en düşük büyüme oranı var, çok da parlak bir yıl değildir ama 1998 dahi amaçlanmıyor. Burada hemen bir kuşkuyu dile getirmeli, o da aslında Türkiye'nin IMF ve Dünya Bankasıyla yaptığı programın amaçladığının esas olarak, sürdürülebilir bir kamu finansmanı dengesi dışında çok fazla bir hedefinin olmadığı yönündedir. Yani, aslında 2002 yılından sonra da Türkiye, yaklaşık en az % 5.5 ortalama, daha gerçekçi % 7-8 oranında bir birincil fazla yaratmak baskısı altında yoluna devam edecektir. Konsolide kamu kesi-

mi dengesine ya da temel denge olarak bunun her yıl milli gelire oranı kadar. Bunun içinde hesaba katmadığımız özel sektör dış borçları var. Özel sektör dış borçlarımızı da dikkate alsaydık, ki bu milli gelire oranla % 2-3 arasında bir rakamdır. Türkiye ekonomisi olarak milli gelire oranla her yıl % 10'luk bir borç yükü ödenbilmesi gerekiyor. Bu kaynakların temini nasıl olacak? Bu aslında Türkiye'de mevcut siyasi yapılanmanın bütünüyle altüst olması demektir, yani yeni bir dönüşüm dengesi ve kuşkusuz bunun yeni bir siyasi şekillenmeyle olabilecek gibi gözüküyor. Çünkü, artık Türkiye'de bizim bütçelerimizin, bütçe dışı kamu harcamalarının, o bizim alıştığımız, birtakım şeyleri, eğitim, sağlık gibi veya seçim zamanı, seçmene dönük ve onu da aslında bu sistem içinde tutan, bu sisteme inanmasını sağlayan birtakım esnekliklerin sistemimizin vermeyeceği, kamu açısından anlaşılıyor. Bunun siyasi yapılanmaları da beraberinde getirmesi kaçınılmaz. Tabi, bu otoriter rejimden ötürü mü, yoksa başka bir şey mi, bunu da tartışabiliriz.

Tabi, oraya gelmeden söylemem gereken son bir nokta var. O da, Türkiye'de bütün bu programın kırılma noktaları diyebileceğimiz yani dış kaynak temini ne kadar sürekli olabilir. Bu dış kaynak temininin aslında ne gibi yeni bağımlı ilişkiler üretebileceği ve bunun ne kadarının gerçekten kalkınmanın finansmanı amaçlı kullanabileceği konusunda da bir soruyu cevaplamamız gerekecekti, onu şimdi bilmiyorum. Ama mutlaka değinmemiz gereken bir nokta da, Türkiye'de ekonomik büyümenin istikrarsız hale gelmesidir. Yani, ekonomik büyüme zaten istikrarsız hale gelmişti son zamanlarda, iki yılda üç yılda bir dip noktalarını görüyoruz ve böyle uzun soluklu büyümeler yoktu. Ama şimdi 1994 ve 1999 negatif büyümelerine bakarsanız, aslında dip noktaların ciddi düzeyde negatif olduğu, görülür, çünkü her ikisinde de % 6'nın üzerinde gerilemeler var. Oysa, örneğin 1979-1980'deki negatif büyümelerin ikisinin toplamı bir 1994 etmiyor, bir 1999 etmiyor. Bunlar çok ciddi şoklar. Yani, 200 küstür milyar dolardan birden 185 milyar dolara düşüyorsunuz, milli gelir olarak. Bu inanılmaz bir şey ve dolayısıyla burada yeniden başka bir şey var. Kapitalist sistem aslında pastayı büyütürken gelir dağılımı bozulmalarını kamufle edilebilen bir sistem. Ama, gelir dağılımı bozulmalarını her dönemde yaşayacağız, benim görüşüm. Enflasyondan belki biraz kurtulacağız, fakat enflasyonun getirdiği o bölüşüm deseninden farklı, enflasyonun daha küçük olduğu yeni bir bölüşüm desenine geçeceğiz. Bu bölüşüm deseninde de, ekonomik büyümenin en azından 1990'lar öncesinde olduğundan ya da 1980'ler öncesinde olduğundan daha problemlerli bir şekilde sahneye olacağı gibi bir Türkiye'ye doğru gidiyoruz. Bunun ne gibi bir sonuçları olacağını, o anlamda tekrar tartışmamız gerekir.

Şimdi, bu yapısal uyum programı Dünya Bankası'nın nöbetçisi olduğu bir program. Yapısal uyum programının alt başlıkları var. Tarım var, sosyal güvenlik

var, bankalar var, KİT'ler var, yani fonlar vesaire, artı bütçenin bütünü var, yani bununla ilgili burada konsolide kamu kesimi diyelim. Burada sadece ana başlıklar halinde birkaç şey söyleyeyim. Bunların en önemlisi, kitleleri ilgilendirecek en önemli şeyler bunlardır. Oysa, sanıldığı gibi özelleştirme kitlelerin çok fazla tepkisini çekmeyecektir. Zaten onun için onu öne alıyorlar. Her ne kadar Türkiye'de sendikalar kamu kesiminde ve KİT'lerde örgütlenmişse de, Türkiye'de örgütlenme inanılmaz derecede zor. Patron istemediği sürece sendikaya girmez işçiler. Özelleştirme, nedeniyle o kesimden sınırlı bir tepkiyi göze almış durumdadır. Onun dışında, yani çok geniş kitleleri kucaklayacak bir tepki düşünmüyorlar ve bence haklılar. Haklılar, çünkü halk belki sadece oradaki KİT'e karşı hassastır. İstanbul'da oturan birisi için bir anlam ifade etmez. Elbistan'daki için oradaki KİT bir şey ifade ediyor, Türkiye'nin ana merkezlerinde Ankara, İstanbul, İzmir'de hiç kimse özelleştirme oldu diye sokaklara dökülecek değildir belki sendikaların toplayacağı birkaç on bin kişilik birşeyle gelip geçecektir. Bir gün haber olur gazetede, hiçbir şey olmaz. Yani, dolayısıyla özelleştirme sosyal direncin en düşük olduğu yer diye düşünüyorum. O yüzden özelleştirme öncelikle öne alınıyor.

Ama aslında, önümüzdeki yıllarda tarımda biraz daha fazla tepkiyle karşılaşacaklar. Çünkü, oradaki yeni dönüşüm ilişkilerine uyum mekanizmaları hiçbir şekilde hesaplanmadı. Bunun hesabı yapılmamıştır. Niyet mektuplarında bu yoktur. Ne yapıyor? Burada, sosyal güvenlikle ilgili sadece bir yasa çıktı, 4447 sayılı. Şimdi bu 4447'ye yapılan düzenlemeler yeterli değil kuşkusuz, program açısından. Özel emeklilik fonu diye bir şey çıkacak. Çünkü, ikinci bir sigorta ülkeye gerekiyor. Çünkü, şu an 4447'de yapılan, zaten çok düşük olan emeklilik aylıklarını SSK'lılar için daha da düşürmek. En üsttekiler için tavan yükseldi, ama en alttakiler için asgari ücretin altına düştü. Eskiden asgari ücretin altına düşmüyordu. Yani, zaten yaşanabilir düzey değil, onun da altına düşme imkanlarını getirdi. Dolayısıyla ikinci emeklilik, gerçi en alttakiler ikinci emekli olamazlar, çünkü, burada mevcut destekleme mekanizmalarını bütünüyle tasfiye ediyorlar. Nedir, tasfiye edilen? Bir kere destekleme araçları içinde biliyorsunuz, Tarımsal KİT'ler vardır, hatırlatayım neydi bu tarımsal KİT'ler? Toprak Mahsulleri Ofisi var, TEKEL var, Şeker Fabrikaları var. Şeker Fabrikaları, tabii bir sınıai kuruluş ama aynı zamanda şeker pancarı alan tek alıcı durumunda. Toprak Mahsulleri Ofisi sanayi kuruluşu değil, esas itibariyle fiyat dengeleme kuruluşu veya alım, depolama ve satış kuruluşu. Bunlarla ilgili kesin hükümler var mektuplarda. 1994'de Türkiye IMF ile 5 Nisan kararlarıyla şu anlaşmayı yapmıştı. Bu üç kuruluşun aldığı ürünler dışındaki bütün desteklemeden vazgeçtiğini söylemişti. Yani, tahıl, tütün ve şeker dışında, şeker pancarı dışında hiçbir ürüne artık destek vermeyeceğini belirtmişti. Nitekim, 1994'den sonra hazine garantili destekleme diğer ürünler için bitmiştir. Fakat, ilginç bir şey oldu, örneğin Tarım Satış Koope-

ratifleri Birlikleri sayısı 16'dır, TARIŞ'ı tek sayarsanız 13'dür. TARIŞ, dört birlikten oluşuyor. Fakat ilginç bir şey oldu, 1995'den itibaren bunlara indirimli kredi vermeye başladılar. Yani, benim orda görev yaptığım dönemde indirimli kredi yoktu, % 115 faizli kredi veriliyordu. Ama destekleme kapsamında garantiliydi. Sonra, % 50 faizli kredi vermeye başladılar, ama destekleme kapsamı dışında. Esas destekleme belki ondan sonra başladı, ama hazine garantisi yoktu. Yani, bu işi beceremiyorsan zarar edersin, sizin elinizde kalır gibi bir şey var. Şimdi bundan da vazgeçiyorlar, TEKEL ile ilgili şey şu: ikiye ayırmak. Bir, tütün alımlarıyla ilgili tütün alım müessesesi kurmak, o yapacak. TEKEL'in öbür taraflarında, alkol, içki gibi oradaki TEKEL haklarını kaldırmak. Çünkü, Türkiye'de çok karlı bir iş. Şeker Fabrikalarından satılmamış olanları itibarıyla hemen satış başlayacaktır. Toprak Mahsulleri Ofisi de zaten tasfiye programı içindedir. Yani, aslında 1930'lardan gelen bir tarım sanayi, o planlama içinde kalkınmaya yönelik organik bağlantısı bütünüyle kopuyor. Aslında biraz da gecikerek kopuyor. İşte, toplam yatırımların içinde kamunun payı % 25 den % 5'lere düştü. Kamu çekildi tamamen, çekilince yeri tam dolmadı ve Türkiye'de imalat sanayisinde artık yeni iş gücü yaratma kapasitesi kalmadı. Biz sanayi devrimini tamamlamadan, aslında imalat sanayi doruk noktasına gelmiş ve aşağı doğru gitmeye başlamıştır. Türkiye'de bu anlamda sanayileşme modeli de tıkanmıştır. 2000 yılında tarım ayağı bitiyor, Türkiye'de sadece hizmetler sektörü kalıyor. O da hangi hizmetler, bir informal sektörü hizmetleri mi, yoksa başka bir şey mi, onu göreceğiz. Şimdi, bu çok peşin bir hüküm gibi gelebilir, Ama Karabük İşletmeleri gidiyor. Hemen başlıyorlar buna, özel sektörden çok talep var, bu kuruluşun işletmelerine. Mektupta onun adı geçiyor, bunlar biran önce Özelleştirme İdaresi Başkanlığına hazırlanarak verilecek. Bunlar peki ne yapıyorlar? Bu, bu 13 kuruluş özel hukuk hükümlerine tabi olduğu için satın diyemiyorlar. Ama ekonomik olarak zorlama yapmaları mümkündür, onu yapıyorlar. Bunların başına bir yerden yapılandırma kurulu oluşturuyorlar. Yasa iki komisyondan geçti, genel kurul aşamasında şu an, ondan sonra satılabilir bir formata ulaşıncaya da kurul onları satabilir. Bu kurul ne hakla yapabilir? Anayasa'ya uygun, girişim özgürlüğüne uygun mu, özel mülkiyet haklarına uygun mu dersiniz? Pek sanmıyorum, bunu Anayasa Mahkemesinin reddedeceğini, yeniden yapılandırma kurulu birliklere şunu söyleyebilecek: ben senin çalışanlarımın, işten atmak istediklerinin kıdem tazminatlarını veririm, eski birikmiş borçlarının bir kısmını veririm diye, elinde bir havuç da olacak, ya da elmalı şekerin elma tarafı da olacak. Hiçbir hükümlerle bir ülkede rastlamayacağınız bir hüküm var. O da şu; bu devlet veya herhangi bir kamu tüzel kişiliği bundan böyle bu dört yıllık sürenin bitiminden sonra da, bundan böyle Tarım Satış Kooperatiflerine veya Birliklerine hiçbir mali destekte bulunmaz. Yani, dünyanın hiçbir hükümlerle bir ülkede, bir kooperatif birliklerine veya herhangi

bir politika enstrümanı için böyle kendisini bağlayıcı, ellerini bağlayıcı bir karar almaz. Türkiye bu kararı almış ve taahhütte bulunmuş, hatırlatmama gerek yok belki, Avrupa Birliği'nin fonlarının, ortak bütçesinin %50'si tarıma destekle gidiyor, ki tarım nüfusları kendi istihdamlarının % 5'inin altında, yani Türkiye bundan % 45 istihdamdan vazgeçiyor. Bunun anlamı nedir? İşte, yapısal uyum, Türkiye anakronik bir şekilde, çok fazla tarımsal istihdam olan bir ülkede bu olur mu?

Yani, bunun sonucu ne, bir kere üç yıl gibi kısa bir dönemde, yani 2002 yılında bütün bu destekleme araçları tasfiye oluyor aslında. Peki, yerine bir şey geçiyor mu? Evet, Doğrudan Gelir Desteği diye bir şeyden bahsediliyor. Doğrudan gelir desteği, geri dönüşsüz olarak verilen, yani hibe biçiminde kredi değil, bir kerelik değil, her yıl verilen, seçilmiş çiftçilere verilecek olan, yani isterse üretim yapsın, veya yapmasın verilen bir destek. Ama bu batıda uygulanabilir bir şey. Yani, işte şu üretimi azaltmak için sen bunu yapma, ben sana gene vereyim türü. Ama o başka programların yanında destek olarak uygulanıyor. Hiçbir ülkede tek başına, bütün diğer destekleme unsurları ortadan kalkıp, tek başına bu gelmiş değil, Avrupa Birliği'nde buna geçiş hazırlıkları var ama, tek başına öyle bir şey gündemde değil. Çünkü, bu anlamlı falan, uygulamak istiyorsanız kamu maliyesinin yükü artar. Avrupa Birliği'nde şu an dekar başına destekleme yükü 36 dolardır. Türkiye'de son TÜSİAD raporunu veri kabul edersek, 19 dolardır. Şimdiki modelde, doğrudan gelir desteğinde 5 dolar verilmesi öngörülüyor, dekar başına. Yani, 30 dönümün varsa, ki ortalama büyüklük aşağı yukarı böyledir, yılda 150 dolar gibi yüksek bir parayı alıp, yani 90 milyon, iki depo benzin herhalde bu ülkenin % 45'i bu kesimde yaşıyor, bu sistemden geçiniyor ve bir kısmı da tutunmuş oraya. Sanayinin çekim gücü olsaydı, % 45'de kalmazdı muhtemelen çoktan tasfiye olurdu. Şimdi bir tasfiye süreci var. Bunun olması gerekiyor belki ama, 10 yıllık bir program yaparsınız, bunun istihdam programları olur, yoksullukla mücadele programları olur, bunu toplumsal alt-üst oluşlara yol açmadan, mevcut gecekondü kuşağına yeni uçlar eklemekten belki bu şekillerde çözmeye çalışırsınız. Bu inanılmaz bir şey. Bu herhalde, İngiltere'nin XVI.-XVII.-XVIII. yüzyıllarda yaşadığı, bizim 1950'lerde yaşadığımızdan çok daha sıkıştırılmış zaman dilimi içinde olabilir. 1950'ler sonrasında daha uzun zamana yayılmıştı. Ve o zaman bir çekim gücü, bir sanayileşme vardı. Şimdi sanayileşme tıkanmıştır, yeni iş gücü yaratmıyor, yeni iş gücü kapasitesi yaratmıyor, iş gücüne katılım oranı aşağıya iniyor.

Şimdi, kaldı ki şunu söyleyeyim. Bakın, bugünkü Türkiye'deki desteklemenin, gene TÜSİAD raporuna atıfta bulunayım, maliyetin, %70'i tüketici üzerindedir % 30'u vergi mükelleflerinin üzerindedir.

Şimdi, Türkiye ne GAP'ta ne Avrupa Birliğiyle gümrük birliği anlaşmasında, yani özellikle Avrupa Birliğiyle gümrük birliği anlaşmasında tarım ürünlerinde taahhüt niteliğinde bir ifadede bulunmadı. Gerçi 1993 sonrasında birtakım gereksiz taahhütlerde bulundu ama, en azından gümrük birliği içinde yok. GAP'la ilişkilerinde desteklemeleri sıfırlamak gibi bir taahhüt altına girmedi. Çünkü, Türkiye'deki tarımsal desteklemenin, tarımsal üretimin %10'dan azına tekabül ettiği kabul edildi. Dolayısıyla mevcut desteklemeden vazgeçmek, doğrudan gelir desteğine geçiş gibi bir şeye imza atmıştır. Yani, kendisini zorlayan koşullar yok aslında öyle. Türkiye işte, tarım ürünlerine eğer bu destekleme olmasaydı, tüketici üzerine bu kadar yük binmeseydi daha ucuza tüketirdi. Bu doğrudan gelir desteğini zaten sembolik tutacaklar. Çok sembolik tutacaklar. Mecburlar yapamazlar bunu. Yani, 5 dolar bile veremezler, herkese veremezler ve bütçenin böyle bir gücü yok zaten, mümkün değil. Bütçe dışı fazla yaratmaya ayarlanmış bir bütçe bu. Yani, böyle bir programın ortaya atacağı bu kitlelerin ne gibi çalkantılara yol açacağını Türkiye'nin mutlaka hesap etmesi gerekiyor. Yani bölüşüm deseni demek, sadece istikrar programının sonuçlarından çıkmıyor. Yapısal uyum programının sonuçları da bunu destekliyor. Türkiye muhtemelen enflasyonu belli bir eşişin altına düşürecek imkanlara da sahip olacak. Çünkü üzerinde biraz önce anlattığım yıllık milli gelirin % 10'u dolayında bir maliyet getirecek olan bu mevcut iç ve dış borç yükünün Türkiye'nin bu enflasyonu belli bir eşişin altına düşürmesi imkanını yaratmayacağını söyleyebiliriz. Yani, belki % 20-25 olabilir bu eşiş. Dolayısıyla, bir yandan o enflasyonun belli bir eşişte sürmesi, öbür taraftan eski daha yüksek eşişlerdeki enflasyona göre oluşmuş bölüşüm deseninin yeniden tasarlanması gündeme gelecek. Bu tasarlanmış değil, ama en azından bazı ipuçlarını görebiliyoruz, seziyoruz. Türkiye'yi iyi günler beklemiyor. Türkiye'yi siyasi açıdan da özellikle bu kırlardan kente göçecek bu kitlelerin yeni radikal sağ akımlara, özellikle dinci akımlara çok daha fazla meyil etmesi ihtimalinden de hareket edersek, Türkiye'yi muhtemelen otoriter rejimlerin beklediğini, söyleyebiliriz: Bu şaşkına dönmüş kitlelerin, sosyal güvenlik sistemi iyi kötü şöyle çalışıyor. Yani, Türkiye'de 4.5 milyon kayıt dışı istihdam var. Peki, niye 4.5 milyon Türkiye'de sosyal güvenlik sistemi dışında adam yok. Türkiye'de sosyal güvenlik sistemini %90'ı kavramış durumda. Nasıl oluyor? çünkü aileden, beş kişilik aileden ikisi sigortalı, ikisi sigortasız çalışıyor. Ama, sigortalı çalışan öbürünü gösteriyor, bir şekilde birbirini idare ediyorlar. Yani, mevcut sistemin bölüşüm deseni bazı sigortaları içinde taşıyor. Şimdi, bütün bu sigortaları arttıran bir şeydir, biliyorsunuz. Bu, iyidir kötüdür, popülizm değildir, ama bu bir şekilde toplumu bu sistem içinde, bu demokratik yapılar içinde tutan bir mekanizmadır, bu bitiyor. Bu bitiyor ve bunun bitişi mevcut siyasetçi tipinin siyaset yapma şeklini de bitiriyor. Bunu ancak, otoriter rejim paklar, başka bir çıkış yok şu an Türkiye'de. Teşekkür ederim.

BİR BAY KATILIMCI

Bir o konudaki fikrinizi almak istiyordum. Yani, rakamlar gerçekten sağlıklı sonuçlar veriyor mu? Faiz dışı bu fazlanın verilmesindeki uygulanan kurallar, hangi modeli kullanıyorlar? Çünkü, benim yaptığım hesaplamalarda %8'e yakınlık bir faiz dışı fazla vermiş olması lazım ki, ancak bir hizaya gelsin. Bu rakamların nasıl bulunduğu konusunda bir fikriniz var mı? Çünkü, ben şunu kullanıyorum. Yanlış mıdır? bilemiyorum. O yılki faiz dışı fazlanın o dönemdeki borçlanma faizinin artış hızından daha fazla olmasına, asgari yaklaşık rakam, % 48.2'ye ulaşıyor. Aynı bir model mi kullanıyorlar? bu konuda bir bilginiz var mı? Teşekkür ederim.

Yani, son Maliye Bakanının açıklamasını biliyorsunuz. 1997 yılında 6.7 katrilyonluk bir birincil bütçe fazlası öngörmüştü. Yılın ilk dört ayında 3.1 katrilyon sağladık, yani yılın sonu itibariyle amaçlarımızı aşacağız gibi iyimser tahminleri var. Tabi, bütün bunlar yanında ilk üç ayda, vergiler sadece faizlere bile yetmedi. Tabi bütün rakamları biz elde edemiyoruz, IMF'ye bütün bunlar önlerine saçılıyor, ama en azından konsolide bütçe dışındaki büyüklükleri elde edemiyoruz. Ama şunu söyleyeyim, 1999 yılına ilişkin yanılgılar ekonomik büyümeyle ilişkili oldu. Mesela, faizlerin milli gelire oranı % 14 tahmin ediliyordu. Oysa, milli gelirin düşmesi dolayısıyla % 19 oldu. Tarımın milli gelirden aldığı pay %14 civarındayken, siz % 19-20 dolayında bir faiz ödemesi yapıyorsunuz, sadece devlet iç borçlanmasında. Ağırlık şu an hala iç borçlanmada. Onun bir miktar dış borçlanmaya da gerçi yansıdığını biliyoruz, zaman zaman. Şimdi üç yıllık program sonunda hedeflenen eğer %10'luk dediğimiz bir düzeye %20'den belki %10'a düşmüş gibi bir başarı elde ederiz, ama biz %20'ye zaten tek yılda ulaştık, o da 1999'da. Gerçi önceki yılların birikimiyle girdik, sadece 1998 diye bakmamak lazım. 1998, 1997'nin denk bütçe fantezisi üzerinden şişmiş bir 1998'dir. Çünkü, 1997'de o denk bütçe fantezisi, 1998'e yüklenerek olabilmış bir iştir. 1998 üzerinden 3.8 büyüdük, biliyorsunuz düşük bir büyüme bizim için. 1999'da negatife geçtik. Ona oradan bir birikim geldi, ama Türkiye şu an 1998'deki noktaya dönmek için üç yıl uğraşiyor. Üç yıl inanılmaz ölçüde alt-üst ediyor herşeyi, ki 1998'in bütün dengelerine ulaşamayacak gördüğümüz gibi. Ama en azından bu faizlerin milli gelirdeki payı itibariyle %20'lerden %10'lara çekmek gibi bir çabamız olacak. %10 yeterince yüksek bir oran. İtalya, Danimarka gibi ülkelerde vade çok uzun olduğu için yük de, reel yükü de daha düşük olduğu için büyük bir problem yaratmayabiliyor. Onlar da bu Maastricht ilkeleri dolayısıyla bunları aşağı çekme programını uyguluyorlar. Ama, Türkiye için bu, krize girmesi için yeterince yüksek bir rakam ve bu kadar hızla artışla tam bir kriz senaryosu. Tabi, bu krize devlet sadece kötü yönetildiği için mi girdi, bu mevcut bölü-

şüm deseni içinde devletin bu kadar yüksek faizle borçlanması, aslında sadece rantiyeye rant aktaran bir şey değildir. Türkiye’de aslında reel sektör de bu saadet zinciri içine girmeye başlamışlardır. Zaten niyet mektubunun başında çok açık bir ifade var. Reel faiz, devletin borçlandığı reel faizlerin % 30’u geçtiği andan itibaren özel sektörün davranış kalıbının değiştiğini, yatırım yapmayı devlete borç vermeyi tercih ettiğini, bunun üzerinden karlılığını sürdürmeye çalıştığını, bu niyet mektubu zaten söylüyor. Bu çok açık bir ilişki zaten ve gerçekten Türkiye’de 500 büyük firmaya baktığınız zaman, 1998’de işte ilk 500’ün %37’sini karlarını faaliyet dışı alandan, ikinci 500’ün karlarının % 127’si faaliyet dışı alandan. Bu tür bir bölüşüm ilişkisi süremez durumda, sürdürülemez noktaya gelmiştir. Bu, sadece durumu idare etmenin, Türkiye’nin dış borç ödeme kabiliyetini sürdürülebilir kılmaya yönelik bir anlamda programdır. Türkiye şu an yıllık 25 milyar dolarlık bir dış borç servisi yapan bir ülkedir. Üç yıl sonra yıllık dış borç servisi muhtemelen 35 milyar dolar düzeyi altında olmayacaktır. Türkiye’nin bunu, sürdürülebilir olması için de yapılmış bir programdır diye düşünebilirsiniz de. Yani, buraya getirmek istiyorum. Çok teşekkür ederim.

BİR BAYAN KATILIMCI:

Varmış olduğunuz sonuca bakıldığı zaman, bu programın özellikle yapısal uyum ayağına baktığımız zaman, Türkiye büyük sosyal çalkantılara yol açacak ve Türkiye’nin demokratikleşmesi sürecinde desteklemesi yerine engelleyici ve daha otoriter rejimlerin başa geçmesi söz konusu olacaktır.

Şimdi, bu yapısal uyum programıyla ilgili olarak hazırlıksız olduğumuzu söylüyorsunuz. Benim aldığım bilgiye göre, kapsamlı bir ek çalışmayla beraber bu sektörel, belirli sektörlerin bu programlar çerçevesinde nasıl etkileneceği konusunda incelemeler yapılmış, tamamlanmış ve raporları da henüz basıya verilmiş diye duydum. Yani o nedenle o kadar hazırlıksız olmayabiliriz. Demek oluyor ki, bu yürütülmesi mümkün olmayan, özellikle tarım kesiminde ağır bir yük getirecek olan yeni destekleme politikaları vardır. Yani, sonucunda tam anlamıyla katılmıyorum her nedense. O kadar karamsar olmadım. Onu söyleyecektim.

Prof. Dr. Oğuz OYAN:

Ben hazırlıksız, demedim. Aslında 1998 ortasından beri, bu yakın izleme programından beri gerek Türkiye bürokrasisi gerekse IMF, Dünya Bankası bir egzersiz yaptılar. Bu program o yüzden bu tecrübe üzerine oturuyor, dedim. Ama, bu programın ne sonuç vereceğini onlar da tam bilmiyorlar. Yani, bunu hiç kimse tahmin edemiyor. Bu mesele, dünyada bu kadar kısa zamanda hiçbir ülkede denenmemiş şimdiye kadar. Bakınız, Türkiye bu konuda bir laboratuvar görevi gö-

rüyor. Yani, hiçbir Latin Amerika ülkesinde denenmedi böyle bir şey. Üç yıl içinde tarıma yönelik bütün enstrümanları tasfiye eden ve yerine de ne olduğu belli olmayan bir destek, uygulaması pek yok. Bakınız, Dünya Bankasıyla benim de temaslarım oldu, onun için biraz mutfaktan biliyorum işi. Dünya Bankası heyeti Türkiye'ye geldiğinde ilk kez benimle görüştü tarım politikası konusunda. 18 Ocak'ta giriş yaptı, 19 Ocak'ta görüştük Dünya Bankası heyetiyle. Benimle de üç kez görüştüler. Birinci görüşmemiz başbaşa iki saat sürdü, anlattılar. Niçin, nerede aksıyor, nasıl olamaz, nasıl yapılandırmak gerekir? Bu görüşlerimi onlara da ilettim aslında. Yazılı, daha önce yayınlanmış bazı çalışmalarımı da ikinci toplantıda onlara verdim. İkincisi, bir beyin fırtınası yapalım dediler, otelde böyle bir toplantı yaptık, ama orada da toplantı hazineden bazı bürokratların da olduğu bir ortamda yapıldı ve bütün bu şeyleri anlattılar. Bunları ben çok hazırlıklı görmedim. Bir yandan hazırlıklıydım, öğrendikleri şeydu, şimdi biz bu birlikleri ne yapalım, mevcut kooperatifler yasasına mı tabi tutalım, yoksa 3386 sayılı kanunda değişiklik mi yapalım türü kanun maddelerini bilecek kadar yani örneğin öğrenmişler. Buna rağmen ana yapıyı bilmiyorlardı, çok iyi. Epey şey öğrendiklerini söylediler bizlerden, ama bu arada üçüncü görüşmemizde bana iş de teklif ettiler ve reddettim. Bu iş de yeniden yapılandırma kurulunda görev almam konusundaydı. Bu yeniden yapılandırma kurulu yedi kişiden oluşuyor, aslında bu yedi kişi, bu yeniden yapılandırma kurulu yasayla oluşuyor. Bunlar yasa tasarısı hazırlamışlar. Oysa bu bir gerekçe idi bir tasarı değildi. Yani, içindeki maddeleri gerekçeden çıkarmak gerekiyordu. Bilmiyorum, bir Türk'e hazırlatmışlar, ama, o da bilmiyor yasa tekliflerini. Kendilerine böyle hangi hakla yapıyorsunuz, yani hangi yetkiyle yapıyorsunuz diye sorduğumda, "Ben parayı verirsem düdüğü çalarım!" dediler hep. Yani, bunu da biraz üstten bir şekilde söylemeyi tercih ettiler. Şimdi, buna rağmen böyle bir şeye, bu yedi kişinin dört kişisini kendilerinin atayabileceğini düşünüyorlardı. Ben bunun, çok yanlış olduğunu, böyle bir şeyin kabul edilmeyeceğini tekrarladım. Dünya Bankası yani gelin uzman olun Türkiye büromuzda demiyor, Türkiye'de yasayla kurulan bir kurula öneriyor ve iyi dolarlar da vereceğiz diyor. Zaten, Başbakanlık Müfettişinin üç katı maaş vereceğiz diye, yasa belirliyor. Çok yüksek bir şey, ayda iki üç kere ancak toplanır, icracı bir kuruluş değil. Kuşkusuz burada IMF, Dünya Bankasını suçlamıyorum. Çünkü, onlar kendi ülkelerinin çıkarlarını savunuyorlar. Sorun bizde. Yani, Türkiye şimdi IMF'siz yönetilemez, Dünya Bankasız yönetilemez durumda. Yani, sorun onlarda değil gerçekten. Tabi, ben bunu Hazine Müsteşarına ilettim, dedim ki "Böyle nasıl olabilir. Bu insanlar nasıl birilerine böyle bir kurula iş teklif ederler. Yani, yasayla kurulan bir kuruluş, Dünya Bankası uzmanı çağırıyor başına." Onlarda "Aman bunu bize yazılı iletin, biz de onlara karşı kullanalım." Çünkü, aralarında böyle bazen küçük çekişmeler oluyor herhalde. O ona hava atıyor fa-

lan, o da ona onu diyecek. Her neyse, yani içerden biliyorum o kadar hazırlıklı olmadıklarını, bu işin sonuçlarının nereye varacağını. Ben onlara şunu da söyledim; bu birliklerin kooperatif yasasına bakarsanız, kooperatifçilik yapsınlar, sanayide ne işi var bunların. Çünkü, tarım satış kooperatifleri birlikleri zaten tarım kuruluşları değil ki, bunlar tarımsal üretim yapmıyorlar ki. Bunlar zaten ticari ve sınai faaliyette bulunuyorlar. Bunlar hiçbir tarımsal üretim yapmazlar, üyeleri, ortakları, yapar, ama bu kuruluşların kendisi tarımsal ürün üretmezler. Onlara şunu sordum ben; sizin ülkenizde bu tarım satış kooperatiflerine benzer kooperatifler piyasanın, tarımsal sınai ürünlerinin % 50'sinden fazlasına hakimdirler. Peki, siz, kendi gelişmiş ülkeniz için geçerli olan modeli bizim için niye öngörmüyorsunuz? Konuşmalara öyle cevap vermiyorlar ama, ben de bunları doğrusu çok yumuşak, yani içeriği sert ama ifadesi yumuşak olarak sordum.

Şimdi, ortada bir şey var. Türkiye'de bu sonuçlar iyi hesaplanmamış program Türkiye'nin o kadar çok şeyini değiştiriyor ki, ama hepsini toplasanız işte on sayfalık bir program sonuçta yani. Eğer bu kadar sayfa içinde Türkiye gibi kompleks bir ülkenin her şeyini öngörebiliyorsanız, zaten mesele yok. Şunu söyleyeyim, bu şimdiye kadar Türkiye'nin gördüğü en ayrıntılı programdır. Yani, hangi önlemin ne kadar bir gelir, getirisi ya da götürüsü olacağını söyleyen bir programdır. Yani, şu vergideki artışın milli gelire oranla binde kaç, bir katkı sağlayacağını söyleyecek kadar ayrıntılı bir programdır bu. Hazırlıklı bir programdır bu, yanlış anlamayın beni. Yani, Türkiye çok büyük bir alt-üst oluşu yaşayacaktır. Benim kaygılarım var, Türkiye'nin mevcut durumu kötümser olmak için bütün doneleri veriyor zaten. Şimdi sorun öyle bir noktaya geldi ki, teslim olmak zorunda kaldık. Bu ülkeyi bu noktaya nasıl getirdik biz? burada bürokrasinin hiç mi suçu yok, yani sadece şu siyasiler mi acaba sorumlu? Yanlış yönlendirmeler oralarda olmadı mı? 1990'larda olmadı mı? 1991'de şu iktidar değişimi olduğunda, daha orada Türkiye'nin bir iç konsolidasyonla belki rahatlaması mümkündü, ve bu iş pekala halledilebilir gözüküyordu. Üstelik siyasi faturası da geçmiş iktidara hakikaten yüklenebilirdi, sekiz yıllık ANAP iktidarı vardı. Yani, bütçenin %20'sini götüren bir borç yükü zaten vardı ve bu iş halledilebilirdi. Tam tersini yaptılar sonra, mevcut politikayı pekiştiren bir şey yaptılar. Yani, siyasi sorumlu kuşkusuz var. Çünkü, bir toplum alt-üst ediliyor. Bunu, bunu A'dan Z'ye belirleyebilmeniz, zaten dünyada sosyalist sistem otururdu. Yani, toplumsal projeyi A'dan Z'ye oluşturmak, insanlık bütün merkezi planlamayla her şeyi, düzenleyebilmek noktasına gelebilmiş olsaydı, kapitalist sistem aşılabilirdi zaten. O yüzden bu program belirsizlikleri önemli ölçüde içeriyor, bütün bu ayrıntıya rağmen diyorum.

Tülay ARIN:

Ben aslında bununla ilgili, belki devamı olabilecek bir soru sormak istiyorum. Şimdi, siz çok haklı olarak, dekar başına 5 dolar vererek bugün tarım sektörünün gelir desteğiyle donatılmayacağını söylediniz. Hiç hesap yapılmış mı? Bugünkü tarım destekleme yükü nedir? Ortalama olarak beklenen gelir desteği yükü nedir? Şimdi, bu bir hesap, ama daha önemli bir hesap dün yüksek planlama kurulundan kentleşme oranının %97'ye çıkacağı hesaplandı 2023 yılında. O zaman şu anlama da geliyor, kırsal alanın boşalmasını da istiyorlar. Üretimin artacağını hedefliyorlar. Yani, şu gelir desteği mekanizmasıyla üretim arasında o ilişki kuruldu. Zaten, biz son yıllarda tarımsal ürünler açısından yeterliliğimizi büyük ölçüde yitirdik. Ya da birtakım ürünlerde büyük ölçüde yitirdik. Hani, üretimle ilgili hiç belirgin hesap var mı? Ya da bunlar kent alanına göçünce, orada da sanayi çok fazla istihdam yaratmıyor. Tam tersine bu durgunlukta işten çıkarma da oluyor, özelleştirmeye de olacak. İnsanlar hizmet kesimimize mi gelecek? Yani, o konuda mesela hiçbir hesap var mı? Şimdi, orada hesap varsa ben başarılı derim.

Prof. Dr. Oğuz OYAN:

Şimdi, birinci soru, tarımın bugünkü yükü nedir? meselesi. Tabi, bunu ifade etmiyor 19 dolar. Burada destekleme kapsamındaki ürünler itibariyle var. Türkiye'de bütün ürünler destekleme kapsamında değil. Doğrudan gelir desteği sistemi, bütün ürünleri kapsama alan bir destektir. Oysa şimdiki sistemde biz seçilmiş ürünleri kapsama alıyoruz. Yani, kavun karpuzcuya, yani onu üretene, bilmem patates üretene, narenciye üretene, sebze meyve üretene destek vermiyoruz zaten. Ama doğrudan gelir desteği sistemine geçerseniz, eğer bunları dışlayacak ön formüllere gitmezseniz, bunun mantığı gereği herkese veriyorsunuz, 200 dönümün altında olan herkese veriyorsunuz, muhtaç olanlar ayıklanıyor. Ne gerektiriyor? Bir kere sadece tapu ve arazisi sorunları geliyor. Kadastro su tamamlanmamış bir ülkede bu ne kadar olabilir? Kayıt sistemi tarımda ne kadar var? Tarımda mezar taşlarına hep şey yazmak, makbuz yazmak gibi tabir vardır, ölmüş insanların adına yazarlar. Ben size şunu söyleyeyim, yani Türkiye'de çok sayıda işletme var, 4.5 milyon şu sırada. Bu bütün Türkiye'de tarımdaki nüfus 30 milyon, bütün Avrupa Birliğinde 30 milyon zaten. E, peki, 4.5 milyon işletme var, bu ikinci soruyla bağlantılı, Olabilir tabi, niye olabilir? Yani, ya zaten parçalanmaya yol açar, yani üretim artışı ilişkisi vardı ya, yok tam tersine 4.5 milyon işletmenin sayısı belki iki katına çıkacak. Bu iki katına nasıl çıkar? Yani, adamın üç çocuğu var, işte beş parselde tarım yapıyor, Türkiye'de tek parsel üzerinde tarım yapan işletme sayısı istisnadır, biliyorsunuz çok parsel var. Her bir çocuğu belki bilinçli olarak ayrı ayrı talep edecekler, ya da 500 dönüm arazisi var üçe bö-

lecek. Tam kapitalist gelişimin aleyhine, aykırı bir yol. Üç çocuğu da başvursun isteyecek, değil mi? Yani, çağdaş, modern kapitalist işletmeler yaratmak gibi bir vizyonu yok zaten, bu programın.

Bugünkü yük aslında, çok abartılı rakamlar. Bir kere Hazine çok kesinlikle şimdiye kadar toplumu yanlış bilgilendirmiştir bu konuda. Ben bir tane OECD raporunu düzelttim, 1994 tarım raporunu örneğin. Orada, inanılmaz derecede yanlışlar yapmışlar, şimdi onun ayrıntısına girmek istemiyorum ama, bir tanesi daha yakın bir örnek vereyim. 1993-1994'te pamukta prim uygulaması yapıldı. 125 milyon dolar bir maliyeti oldu Ziraat Bankasına, şu an bu prim meselesi dolayısıyla Hazinesinin Ziraat Bankasına borcu ne kadar biliyor musunuz? 7.7 milyar dolar. Bu tarıma mı bir sübvansiyon, yoksa Ziraat Bankasına mı? Tarıma prim dolayısıyla doğrudan bir kaynak geldi. Dolar bazında yıllık % 128. Bu 1998 sonunda, bu son rakam değil, 1998 sonunda geldiği nokta 7.7 milyar dolardır. Hazine bu nedenle borçlu. Niçin? Çünkü, Hazine bankayı kurtarmak için böyle bir yükümlülük altına sokmuş kendisini, piyasa faizleri artı %20'den öderim demiş, Ziraat Bankasına. Düşünebiliyor musunuz? Yani, bunu herhangi bir banka, Ziraat Bankası olmasına gerek var mı, her banka atlar böyle bir şeyin üstüne. Tıpkı, Emlak Bankasının konut edinme yardımları, %50 faizde tutması gibi bir şey. Hatta bu arada hazine de 1 milyar dolar ödemiş, üstüne 7.7 milyar dolar borçlu kalmaya devam ediyor hala. Şimdi, bunu bana birisi anlatsın? Birde bunu tarıma destek diye gösteriyorlar. Yani, bizi aldatıyorlar, buradan bakmamız lazım. Tabi, daha başka aldatmalar var. Yani, şu deniyor yıllardır: Bizim tarıma verdiğimiz desteklerin sadece üçte biri üreticinin eline geçiyor, öbürleri bu doğru değil, niye ben şimdi TARİŞ'te üç yıl genel müdürlük yaptım. Bizim elimize para değilmiyor ki. TARİŞBANK olmasına rağmen biz rica ettik, ofise yazı yazdık, "TARİŞBANK aracılığıyla yollayın, bankaya en azından kaldığı sürece valör sağlasın" yok, vermediler. Ziraat Bankası ne yapar, biliyor musunuz? Birlik kendisine ürün getiren üreticinin listesini verir, bu üretici bana 100 ton pamuk getirdi, şu kadar alacağı var der, şu kadar benim ondan alacağım var, mahsup ettim şu kadar ödenecek. Ziraat Bankası doğrudan ona öder, ne demek eline geçmiyor. "Kardeşim, senin verdiğinin hepsi gitti üreticiye, anlatabiliyor muyum? Üçte biri gidiyor diye bir şey yok. O diyor ki, ben 1000 trilyon verdim, alacağım 300 trilyon, demek üçte biri gitmiş. Bu bir aldatma mekanizması, anlatabiliyor muyum? İşte, doğrudan gelir desteğinde, geriye dönüşsüz bağışlıyor. O 100 trilyonu bağışlamış olsaydı, öyle bir alacağı kalacak mıydı? Üçte biri gitmiş diyebilecek miydi?

Başka şeyler söyleyeyim size. Bize, %115 faiz ile kredi verildiği dönemde, OECD'ye verdiği rakamlar neydi, biliyor musunuz? Ziraat Bankasının faiz hadleri, tarım kredisine verdiği faizleri % 50 idi, bizim hazine şöyle rakamlar yolla-

miş. Ziraat Bankasının toplam tarımsal kredi hacmi budur, işte son verdiği kredi % 50'dir, oysa piyasa faiz hadleri % bilmem yüzdür, aradaki fark sübvansiyondur. Bu bir yalan. Çünkü, bana faizlerden vermiyor, anlatabiliyor muyum? Yani, bu Ziraat Bankasına mı gitmiş, nereye gitmiş gibi sorunlar var. Dolayısıyla, bugün tarıma yük % 70 tüketici üzerinde, evet, % 30'u yüksek rakam değil, milli gelire oranla tarımın vergi mükellefi üzerine, yani bütçeye, yani milli gelire oranla %2'nin altında, %2 deyiniz, bizim kamu kesimi açıkları nedir? Yani, % 15'in üzerine gelmiş bir kamu kesimi açığı içinde %2'nin rolü nedir? Yani, o % 2'yi ortadan kaldırarak açıkları kapatabiliyor musunuz? İçinde anlamlı bir paya bile sahip değil. Onun hesabını da kattığınız zaman eğer, onun samimi uygulanacağı kanısında değilim, yok yapamazlar. Çünkü bakın, niye yapamazlar. Mevcut sistemde birlikler pamuğu destekliyorlar. Ama bütün pamuğu satın almıyorlar. Yani, en yüksek, pamuğu en çok aldığı dönemde dahi Türkiye'de üretilen pamuğun % 30'unu almışlardır. Bu genellikle % 20'nin altındadır, ortalama % 20'ler dolayındadır. Yani, pamuk destekleme kapsamında iken, birliklere pamuğunu getirip veren, ondan para alanların oranı % 25'tir. E, mevcut sistemde siz bütün pamuk üreticisini kapsama almak zorundasınız. Diğer desteklemede, şimdiye kadar olmayanları aldığınız gibi, şimdi destekleme olup da bütünü getirmeyen hepsi isteyecek. Nasıl bakın, prim uygulamasına gittiğinizde ne oldu? Sadece birliklere getirmeyenlere değil, bir belge getiren, herkese verdiler prim. O 125 milyon dolar öyle oldu, o birliklere falan giden bir şey değil, birlikler aracılığıyla dağıtılan bir şey değil, Yani, birincisi, mevcut sisteme kıyasla, niye, nasıl daha çok yük biner, uygularsanız? İki, pamuğun diyelim, alıyor birlikler, bunun finansmanının bütünü Ziraat Bankasından almıyorlar. Bu birkaç yıldır en azından, birliklerin toplam alımlarının finansmanına % 25 oranında kendi katkıları vardır. Dolayısıyla, mevcut desteklemede, destekleme alımların bedelinin kredi olarak bütünüyle kamu tarafından karşılanması, zaten söz konusu değildir. Dolayısıyla, şimdiki sisteme kıyasla bir başka boyut daha ortaya çıkıyor, hem bütün ürünler, hem bütün üreticiler kapsama alanına alınacak, 5 dolar bile verseniz bunun maliyeti daha yüksek olur. O yüzden bunu da uygulayamazlar zaten. Yani, tamamen uygulansınlar, anlamsız olur, millet bundan zaten tatmin olmaz. Ama, zaten uygulayamazlar. O yüzden de risk çok yüksek. Yani, Türkiye'deki bu kadar çok tarımsal nüfus bu kadar yüksek oranda, evet olamaz. Ama, bunun da olacağı çok hızlı bir kırsal göçün doğuracağı felaketi düşünmek zorundayız.

Ali Hakan BÜYÜKLÜ:

Sizin de bahsettiğiniz gibi, konu çok geniş. Bu kadar da çok sorun tabii, plan yapıcıları makro mikro plan yaparken birbirinden kopuk olursa iş zaten yürümez. Dediğiniz, üzerimizde kambur olan bir bankacılık sektörü var. Buradaki tablo,

ekonominin % 20'sine tekabül eden bir tablo. Yani, ekonomi içerisinde devletin payına baktığınız zaman, 1994'de galiba bu yaklaşık % 20'lere karşılık geliyor.

Bütünü, maliyet ödemeleri, tüketim harcamaları, transfer ödemeleri hepsi dahil. Eğer yeraltı ekonomisini de katarsanız, daha da değişir. Şimdi böyle bir yerde de, mikro ayrılıkların olmadığı zaman, devlet faiz ödemelerinden biraz çekilirse, bankacılık sektöründe dünyada görülmemiş kar oranları değişecek. Dolayısıyla yurtdışına bir sermaye kaçışı söz konusu olabilecek. Yani, bu gibi durumlarla devlet önceden bir tedbir alabiliyor mu? Dediğiniz gibi her şeyi kontrol etmek mümkün değil. Bir de, yine bu devletin ekonomi içindeki büyüklüğü ile ilgili bir sorum var? Başka şekilde bu borcun finansmanında da bazı esneklikler ortaya çıkacak. Yani, bunun gibi çok sorun var esasında. Bilmiyorum, yapısal bir değişim gerekiyor, 1994 krizi çözülmedi, halen devam ediyor. Zaten ozaman köklü bir yapısal reform yapılmadı.

Prof. Dr. Oğuz OYAN:

Peki, ben hemen cevap vereyim. Şimdi, bir kere bu devlet milli gelir içindeki payı itibariyle, 1999'daki hızlı tırmanmayı bir kenara bırakın, çünkü o milli gelir payı düşmesinden gelen aktif değil, ama 1998 olarak bakarsanız, bu % 35'ler dolayında. Ama faiz dışı kamu kesimi yüküne bakarsanız % 20'ler dolayında, orada % 40'a bile çıkmış olsa, yine onu düşün % 20, yani reel anlamda baktığımızda faiz dışı, kamu dışı harcamalara baktığınızda Türkiye az gelişmiş bir ülke. Çünkü, Avrupa Birliği ortalaması % 47.5, 1998 yılı itibariyle OECD ortalaması % 40 dolayında, kamu harcamaları % 40'ın biraz üzerinde. Bu Amerika ve Japonya'da, ikisinde de düşüyor bir miktar. Kuşkusuz, bu büyüklüğe bağlı olarak da önemli, ama bunun tek nedeni, kamunun sadece kötü yönetimle ilişkisinin olmadığını, onun da mutlaka çok önemli bir etkisi var, ama Türkiye'de aslında mevcut özel sektör yapılanmasını da bunu azdıran bir süreç olarak çalıştımın. Bankacılık kuşkusuz Türkiye'de hastalıklı bir sektör. Hala çürük elmaları içinde taşıyor. Çok küçük birimler, ama bir şeyi de gösterdi. Aslında biz şimdiye kadar kamu bankalarını daha iyi biliyormuşuz. Ve hala da öyle. Hala kamu bankalarının hangisi kötü durumda, daha iyi biliyoruz. Çünkü, onlar elimizin altında. Belki daha iyi denetlenir. Yani, şu an ben özel bankaların kaç batak durumda bilmiyorum, ama ben biliyorum ki, Emlak Bankası kötü durumda yani, bir başka şey söylemek istiyorum burada. Hem mülkiyetten bağımsız olan, yani özel bankaları devlet teşvik ediyor, yani bütün yükü alıyoruz. Yani, bankaları özelleştirmek bizi vergi mükellefi olarak sorumluluk dışına çıkarmıyor. Dolayısıyla buradaki temel yapı, denetim fonksiyonluğu yapıyor olmak, Türkiye bunu yapmıyor. Yani, hazine denetimine aldığı halde yapmıyor bunu, bu anlaşılıyor. Yani, Gazi ERÇEL biliyorsunuz, TÜTÜN BANK'ın, YAŞAR BANK'ın yönetim kuru-

lu başkanıydı, bu dönüşüm sırasında ve yani onun bir sorumluluğu yok mu? Şimdi, bu bankacılık kesimine bir çeki düzen kuşkusuz vermek gerekir, tabii.

Tarımda da bizim yeni düzenlemeye ihtiyacımız var. Ama mevcut sistemi rötüşlamak ve reforme etmek mümkündür. Ama hiç hazırlıklı olmadığı ve yürütmesi mümkün olmayan bir şeye yani tüketici üzerinden desteği çekmek, bu olacak şey değil. Bakın, size bir tane örnek vereyim. Şimdi, Türkiye diyor ki, niyet mektubunda, ki buğday Türkiye’de en çok üretilen ürün, 20 milyon ton bilmem ne, benim buğdaya vereceğim fiyat, Chicago Borsasının %35 üzerindeki bir fiyattan fazla olamaz, en çok % 35’i olabilir. 135-140 dolar, hadi 150 dolar diye düşünelim, 90 bin lira veririm diyor, geçen sene 80 bin lira verdiniz. Yani, şimdi sadece üretim maliyetlerine baksanız, sadece mazotaki artışa bakın, mazot çok önemli bir girdidir tarımda, ilaç ve gübredeki artışa baksanız, sırf onu karşılamaz çünkü, mazotun fiyatını Türkiye’de gene dolara endekslemişiz, ama Amerika kendi üreticisine çok düşük fiyatla, Avrupa Birliği üreticisi mazot fiyatının üçte biri fiyatla kullanıyor. Bir de Türkiye’de şöyle bir şey var, bu niyet mektubu, dünya fiyatları deniyor, Türkiye’de başbakanlar yıllardır diyor. Dünya fiyatı diye bir şey yok ki tarımsal ürünlerde. Var ama yok. Yani, tek bir dünya fiyatı yok. Üreticinin cebine giren fiyatla borsadaki fiyat farklıdır. Gelişmiş ülkelerde üreticinin cebine giren fiyat asla borsadaki fiyat değildir, onun üzerindedir. Aradaki fiyatı ödüyor zaten.

Türkiye’de ekmek kaç para 15 cent, yani satın alma gücüne göre bile çok pahalı değil aslında. Varsın biraz daha tüketicinin üzerine yük kalsın, bize gelecek yük daha fazla. Siz göç eden kitlelerin daha az kamusal hizmet talep edeceğini mi sanıyorsunuz? Yani, her şey bir yana, bırakın toplumsal ve siyasal maliyetlerini, mevcut göç ivmesini ikiye katlayın, gecekondusunu kurdu, asfaltını, evinde suyunu, elektriğini istemeyecek mi? Bunun bedeli daha mı az mevcut, yani bunun alması maliyetleri hesaplanmadan bu işi yapamayız. Şimdi bunu şunun için söylüyorum, yani bakın şimdi bir şey daha ekleyeyim deminki mesele. Niyet mektubunda, buğdayda koruma oranları diyor, % 30-35 üzerinde diyor, koruma oranı 2001 yılı için ne diyor % 5’e düşecek. Yani, ben buğdayda koruma oranını % 5’e düşürdüm diyelim, ama öbür taraftan Chicago Borsası % 35 üzerinde fiyat verme işine devam ediyorum. Yani, üretici nasıl ekmek, yani nasıl buğday üretsın, niye buğday üretsın ki? Nasıl üretecek? Çünkü, 105 dolara buğday girerken, 5 dolardan daha fazla yapamıyorsunuz artık, sen 150 dolar veriyorsun. Bu yürümez 2001 yılında bunu üretici farketmeyecek zaten. Ama 2001-2002 yılında farkedecek. Ve Türkiye’de Orta Anadolu boşalacak aslında diyorlar. Türkiye’nin kıyısallaşma süreci çok hızlanacak ve bu kıyısallaşma süreci içinde muhtemelen Marmara en çok göç alacak yerlerden biri, Güney Akdeniz gibi. Yani, korumayı bitiriyorsunuz, tarımda koruma yok artık. Böyle bir ülke var mı?

Gelişmiş ülkeler arasında bana bir örnek verin. Yani, Japonya pirinç üretsin diye, nerededeyse saksıda yetişen çiçek gibi koruyor. Benim korumam gerekiyor mu bu kadar? Bunu bir plana bağlayacaksınız 10 yıllık süreç, 20 yıllık neyse, ama uzun vadeli planlamadan, bir ülke geleceğini inşa edebilir mi? Üç yılda hangi ülke böyle bir gelecek inşa etmiş?

Yurtdışı sermaye kaçağı diyor, Ali Hakan BÜYÜKLÜ, yurtdışı sermaye zaten kaçıp duruyor, kaçmak diye bir şey yok, yani artık serbestçe gidiyor. 84 tane gelişmekte olan ülke üzerinde yapılmış bir araştırmada bize şu rakamları veriyor. Bu ülkelere giren yabancı sermayenin % 32'si kayıt dışı işlemlerle yurtdışına çıkıyor. Bu ülkelere giren sermayelerin %23'ü rezerv artırımını için kullanılıyor. Yani, yüksek maliyetli bir iş için, rezerv artırımını maliyeti nedir? Sürekli borçlanıyoruz çünkü, yani borçlanmayla o rezervin plasman geliri arasındaki fark sürekli maliyettir sizin için. Bu maliyeti ödüyorsunuz sürekli. Geriye kalan yani, sizin açık diyelim, kamu açıkları var veya ekonominin açıkları var, yüz birimlik bir sermaye girdi, bunun sadece % 38'i kalkınmanın finansmanı için kullanılıyor. Giren paranın bu ortalama içinde kalırsak ne kadarı bizim cari açıkların finansmanına gidebilir? Bu ortalamalar Türkiye için geçerli değil, ancak %38'i cari açıkların finansmanına gidecek. Gerisi zaten ya bir kısım dışarı çıkacak, ya 20 milyar dolar rezerv arttırışına gidecek. Yani, bu tam bir mali bağımlılık senaryosudur.

Mali sektör açısından bu eski bölüşüm mekanizmaları bozulduğu için, eski değerlendirme oranları farklılaşacağı için dolarizasyon artıyor. Yani, %50'nin altına epey bir gerilemiş olan döviz tevdiat hesapları da yeniden başabaş noktasına geldi, yurtdışını bir kenara bırakın, yurtiçi döviz tevdiat hesaplarıyla değerli para oranı tekrar başa baş geldi, artıyor. Millet güvenmiyor çünkü, mevduat faizleri düştü diyor, bilmem repo düştü diyor, bilmem borsa riskli, şu an çok karıştı diyor ve dikkat edin faizler yükselmeye başladı. Çünkü, programın beslenmesi, dışarıdan kredi, kaynak girişi şu an programda işlemeyen taraf, o yüzden de içeride bir kaynak sıkıntısı var, borsaya da kaynak girmediği için yavaşlama var, muhtemelen belirsizlik noktalarından biri buydu programın. O da bu faizler gereğinden fazla düştü, beklentilerin çok üzerinde düştü faizler, dikkat ederseniz bunlar ilk üç ayda %70'lere, %60'lara falan düşeceğini umuyorlardı, %35'i umuyorlardı. Beklentinin üzerinde düştü. Yani, aslında reel faizler üstten gidiyordu geçen yıl, şimdi alttan vurmaya başladı, beklenenin altında. Yani, yıllık ortalamalara bakarsanız kendini kurtarabilecek bir eşğin altında gözüküyor. Aslında bankacılık kesimi neye göre yatırım yapıyor? döviz çıkmasına bakıyor ve oradan maliyet hesaplıyor. Eğer, enflasyonla bu döviz çıkması meselesi sürecekse ben bu işten karlı çıkarım, % 33'de % 34'de diyor. Aslında bütün karlılıkları döviz üzerine hesap ederek yaptıkları için, bu fiyatları, faiz hadlerine bu teklifleri veri-

yorlar. Ama bu sürmeyecek görünüyor, şu an % 40'ların üzerine doğru bir zorlama başladı. Bu aslında, bankaların değer marjlarını artıracak ki geleceğe dönük ilave faturalar demektir, bu enflasyonun düşük gerçekleşmesi, ya da gerçekleşmeyecek bu marjları gelişmelerin yönünü bilemiyoruz. Ama, dediğimiz gibi para arzı artışlarını sadece döviz girişlerine bağlıyoruz, para kurulu mekanizmasını oluşturmaktan ileri geliyor. Bence enflasyonu arttıracak yeterince neden zaten sistem içinde kalıyor. Belli bir süre % 25'lerde istikrarlı bir yeni eşik, yeni bir enflasyon platosu üzerinde durmaya devam ederken, bu nedenle ilave etkiler ortaya çıkabilir. Bu döviz girişine bağlı para, ana döviz girişlerinde bir beklenen kadar bir artış olursa etkili olabilir diye düşünüyorum. Ama, çok da iyimser değilim, bu para girişleri konusunda doğrusu.

Faiz hariç, savunma hariç. Niyet mektubunda adı geçmiyor, bu konuda tasarruf yapılacağı hakkında. Zaten Türkiye'de devletin sadece hükümet tarafı değil, Askeriye kanadı da bu programların çok arkasında. Bu, kendilerine dönük yönü kırtarmış olmalarıdır. Yani, bu kadar enflasyonla mücadele programı varken, tüm bunların dikkat çekici hiçbir kısıntıya tabi tutulmaması. Bu geniş bir harcama programı gibi gözüküyor. Bunun arkasında belki bir profesyonel orduya geçiş niyetleri de olabilir, 30 yıl sonrasını bilemeyiz. Ama, kuşkusuz Türkiye'nin bulunduğu noktanın yeterince güvenli olmayışı, ama bu hiçbir zaman güvenli bir nokta olmadı, yani Türkiye'de kamu kesimindeki bu yüklerin arkasında görünmeyen bir kalem olarak bunun da olduğunu dikkate almak gerekiyor.

Savunma sanayini destekleme fonunu tasfiye etmeyi planladıklarını sanmıyorum. Yani, tek tek hangi fonu tasfiye edeceklerini söylemediler. Bütçe içinden aktarılanlar olacak, yani her yıl bütçe içi ve dışı ödenek olacak. Dolayısıyla hepsini dışarıdan bulmak gibi dertleri olmayabilir. Ama, muhtemelen üçte birini dış kaynaklardan sağlayacaklar. Tarıma verilen desteklerin nasıl ortadan kalkacağı yönünde taahhütler var. Bunun dışında, bu tarım reformu galiba bir tek Urfa'da uygulanıyordu. Ama şu var, tarıma özel sektörün girmesine önayak olunacak, muhtemelen GAP bölgesinde, oradaki yerlere çok talip var. GAP'a önemli ölçüde özel sektörün girmesi sağlanacak. Ama özel sektörün bunun dışında teşvik ediyor, özel sektör girdiğinde dönüm başına 5 dolar tavanla girmeyecek, özel yatırım teşvikleri olarak girecekler, Türkiye'de tarım ile ilgili iki kurul kuruluyor. Bankacılık kurulu, bilmem ne kurulu, yani her yerde bir kurul kuruluyor. Evet, varolanların yanına yenileri kuruluyor. Muhtemelen öyle bir şey var. 15 bakanla sınırlı, 1015 kadar da kurulla olan bir ülke yönetimi. Muhtemelen o kurulların aracılığıyla, ülke yönetiminde uluslararası finans kuruluşlarında söz sahibi olması daha kolay. Çünkü, örneğin mevcut sistemde tarımla ilgili bir çok bakanlık var. Tarım Bakanlığı var, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı var, Hazine var, Ziraat Bankası var. Hepsini bir kurulda topladığın zaman, Dünya Bankası karşısında tek kurulla

muhatap olacak, Birliklerle ilgili şey için Sanayi bakanlığına durup da niye uğraşacak, orada belki onun gene bürokratu olacak ama, karşısında hazır bir şey var, belki doğru Washington'dan telefonu Sanayi Bakanlığına açmayacak, doğrudan kurula açacak. Tekrar söyleyeyim. Bir kere Türkiye'de bütçe disiplini kaybolmuş. Bütçe dışı kaçışlar çok önemli noktaya gelmiş. Şimdi, hem kamu maliyesi şeffaflığı konusunda Dünya Bankası'nın 1995'de başlattığı ve halen süren aynen şeyler vardır. Kurumsal yeniden yapılandırma vb. Buralarda Türkiye daha yeni bir kamu maliyesi yönetimine kavuşacak denebilir. Yani, devletin bütün bu yapı için de daha iyi muhasebe tutan bir noktaya geleceği kesin. Bunun da aslında bir ülkeyi denetlemek için, yani pozitif yanından, kaçınılmaz bir sonuçtur. Yani, sizin yüz tane şirketiniz olsa, sizin bunların her birinin bilançolarını çok iyi görmemiz lazım. Dünyanın en hegomonik gücü olsanız, şu dünyadaki ülkelerin bilançolarını da daha iyi görmek istersiniz, net görmek istersiniz. Öbür taraftan bakarsanız bu bizim için pozitifdir, bu Amerika için de pozitifdir. Yani, iki taraf içinde pozitifdir. Ben bu o yapılmasını demiyorum, ama dikkat edin, bu onun daha çok işine yarayabilir. Ama, benim için de gerekli, ben de göremiyorum. Bu rakamlar artık benim için bir şey ifade etmiyor. Yani, 1991'de biz hesaplamıştık, bütçe gelirinin % 50 küsuru fon boyutuna ulaşmış, fon bütçesi vardı. Ama bunu Özal yarattı, içimizden biri yarattı. Bunu da IMF yaratmadı yani, değil mi? IMF'ye niye kızıyoruz ki, o mu geldi yaptı bu işi? Ama tabi bunu niye yapıyorsun diye müdahale de etmedi, onun denetimindeydik, zamanında niye müdahale etmedin diye sorabilirdik, yani. Bunun bir başka pozitif yönünü söyleyeyim. Şu an Türkiye sürdürülemez yapıya gelmiştir. % 20'yi taşıyamaz milli gelire oranla, %10'a düşecektir sürdürülebilir yapı. Bunu da bizim tabi, tercih etmemiz gerekiyor. Ama, bu noktaya gelmeden önce sistem dışı çözümleri var mıydı? Mesela konsolidasyon yapabilir miydik, manipülasyona gidebilir miydik? Ama açık söyleyeyim, zaten üç sene sonra bunu hala tartışıyor olacağız. Ama, dolayısıyla böyle komplice bir yapılanmamız yok, bunu yapamazsınız. Çünkü bunun dışındaki bütün seçenekler daha şok edici, sistemin işleyişi bakımından seçeneklerdir. O yüzden sermaye niçin destekliyor? Bir kere size söyleyeyim, yani bu şoktan kurtulmasının, kendi iç kaynaklarını yaratmaksa yolu, daha çok vergi toplamaksa örneğin, bu sermaye bunu niye beklesin? Örneğin, özelleştirme yapmayın, alternatifi, daha çok vergi istemektir, bunun sermayeden. Bizden isteyecek halleri yok ya, zaten veriyoruz. Kayıt dışını kayıt içine almak güzel de, tam tersine Türkiye son on yılda müthiş bir kayıt dışına kaçışı yaşadı. Bunda Türkiye'yi yönetenlerin ve sermayenin kendi rolü yok mu? Var, kayıtdışının arttığı dönemde, işverenden %4'lük kesinti % 10'luk bir kesintiyle uygulandı. Yani, kayıt dışına kaçmak için her türlü dürtüyü yaptı sistem. Sermaye niçin destekliyor? Çünkü, alternatifi onu daha çok etkiler. Onun için desteklemek zorunda. Kaldı ki bundan kaybedeceği ne var sermayenin? Türkiye'de bir şey, program yok ki. Yani kendi ulusal çıkar-

İSTİKRAR PROGRAMI NASIL BİR TÜRKİYE ÖNGÖRÜYOR?

larını her şeyin önünde tutan bir öncelikler hedefi yok zaten. Zaten kendisi de, yani Türkiye'nin aslında ancak mevcut sistem içinde Avne, şuraya buraya katılarak geleceğini gördüler, bunun dışında pek famadığını, bağımlı yapılar içinde olacağını muhtemelen gördü. Yani planlamayan ender ülkelerden biriyiz. Yani, biz Güney Kore'ye e açık söylüyorum. Güney Kore geleceğini planlıyor. Türkiye'de stratejik planlama yok, 1973 yılında bir tane yaptık, 22 yıl vadeli İtalya'nın düzeyine gelmek istiyorduk. Peki, ne oldu? Vardığımız so karsamız, 1973'de İtalya'nın ürettiği demir-çeliğe, kömüre, fiziki ür lerine bakarsanız, oralarda değil de, telekom gibi hatta onları geçti 1973 yılının İtalya'sının taşıdığı o kişisel dinamiği taşıyor muyuz? noloji üretiyor mu, hayır. Teknoloji transferinde bile çok yetersiziz. dir? Alternatifi, mevcut sermaye artırımlarına dünyada bu kadar aç de, sermaye hareketinin kontrolünden kendi sanayisini kurmaktan öneririm. Bu yol, bu sistem dışı bir çözüm önerisi değildir. Sistem hala yani başka bir sistem önermiyoruz, sistem içi bir yöntem. Türk gusunu yitirmiştir, sorun bu. Alternatif bir kere yön duygusudur. Tü bakanın kafasında var mı, 2020 yılında ne olacağı? Bir kere kimin v leceğin planını yapıyor, bakın, iyi kötü 30 yıl sonra hangi şeyin ol yapmış, kendini kurtarıyor. Ben bu ülkenin en azından silahlı işgale için bir şey yapacağım. Bizim milletimiz de ancak silahlı bir işgal o zim bağımsızlık gitti." diyen bir millet. Yani, Yunanlılar iyi ki İzmir sa biz Kurtuluş Savaşı'nı veremezdik.

Türkiye'de şu sırada talebin canlı olduğu iki sektör var gözü nıklı tüketim malları ve araba sektörü. Bunun da esas itibariyle fa paralar itibariyle, yani bu tür tüketimlerini ertelemiş kitlelerin bun ları, yani şu an o paraları oralarda kullanmaları gibi bir nedenle muhtemelen toplumun da en alt kesimleridir. Tüketici faizleri hiç d kiye'de. Ama sanayici açısından da bütün sektörler toparlandığını sadece onlar ifade edilmemesi gerekiyor. O yüzden, zaten eğer fa si yetmez; bir, talep süreci, ikincisi de, bunun ne kadar kalıcı olacağı sanayici olsaydım, bunun epey bir yatırım iklimi mesajı verdiğini Muhtemelen, eğer bu devam ederse fiziki yatırımlar anlamında, Tü rımları artmış görebiliriz. Fakat, şunu da unutmayalım, ithalatın u ortamda bunun tetkikini dikkate almadan hiçbir akıllı yatırımcı da

yi dikkate almalı. Şu an sanırım bir kollama aşamasında. Ama şunu eğer niyet mektubundaki ifadeyi doğru kabul edersek, reel marjların tığı bir ortamda yatırım yapmayı devlete borç verme hikayesi var. Eğer lar şimdi düştüyse ki düştü, o halde bunların yatırımların planlanması kişi olması beklenmelidir. Bu talep projeksiyonla ilgili, bir şeyi daha lım. Türkiye’de gelir politikasının en azından bir ayağı olan yürürlükte lirlir kesimler için, ikinci ayağı kamu kesimi işçileri bu yıl eski enflasyon zam almaya devam ediyorlar, bu yıl sonunda bitiyor. Ekim’in başında enflasyona göre zorlama yapacaklardır. Dolayısıyla gelir politikası daha, tarımda yürürlüğe girecektir. Yani, geniş kesimlerin satın aldığı düştüğü bir ortamda, yaygın tüketimi olan bütün mallarda yatırımların nuçta. Yani, bu sanayicinin sıkıştığı bir ortamdır bir anlamda. Yani, yor, elindeki parayı ne yapacağını biraz şaşırır durumda. Sektörün farklı senaryolar olabilir.

Enflasyon için yıllık ortalama alırsak, programın hedefi % 38,5’du, bu aşıldı, yani 2000 yılında 12 aylık ortalamanın % 38,5 matematiksel olarak artık mümkün değil. İlk iki aylık sonuçlarla mümkün di, dört aylık sonuçlarla artık mümkün değil, 12 aylık TEFE % 45 de şacak, TÜFE ortalama, % 44,3 dolayında bunun % 50’nin üzerinde lenir. Yıl sonu hedefleri itibariyle % 20 TEFE imkansızlık sınırına aylarında yüksek negatif değerlere girmezsek, çünkü % 10 küsur şundan sonra % 1 artsa bile % 20 sınırında kalması mümkün değil. nu hedefi olarak % 25’de zor kalır. Yani, yıl sonu hedeflerinde de TEFE temelen % 30 dolayında, TÜFE’de de % 25-40 arası bir şey beklene başarı. Türkiye’nin yönetilmesi daha güç bir ülke haline geleceğini Bu arada, bu sadece Türkiye’yi ilgilendiren bir şey olmayabilir. Sizdeniz bir pasaj okuyayım. 1997 yılının Mayıs ayında burada bir Alman lantısında Marmara Otelinin salonunda Mercedes-Benz şirketinin, rulu üyelerinden birisi şöyle bir konuşma yapmış. Belki sadece Türkiğil dünya açısından ne gibi tehditlerle karşı karşıya olduğumuz açısi olabilir:

“Aslında çok daha hızlı küreselleşebildik. Fakat iki önemli e laştık bu süreçte. Demokrasi ve trilyonlarca dolar değerindeki emel nın. kamu yani ulus devletinin kontrolünde olması. Doğrudan vati

rinin giderek daha da büyümesidir. Fakat bunun için borsalara sürekli para girişi yapılması gerekiyor ve bu para da emeklilik fonlarında yatıyor. Bu emeklilik fonlarını özel aracı kurumların eline tahsis edecek olursanız, borsaya kanalize edilecek ve biz rahat rahat zenginleşeceğiz. Diğer yandan doğrudan yatırımlarımızın küreselleşmesine de ciddi bir direnç ile karşılaştık. Demokratik devlet yapıları. Bakın, Asya sermayesi nasıl para kazanıyor? Çocuk işçi, kadın, emekli, sendika, insan hakları gibi sorunlarla uğraşmamaktadır sermaye. Asya sermayesinin bu yüzden de kar marjı son derece yüksektir. Çünkü bu bölgelerde, Güney Amerika'da da kitleler yönetimden çıkmıştır. Fakat, biz Avrupa'da ne diyoruz? Yok işçi hakları, yok sendikal haklar, yok insan hakları, yok sosyal güvenlik katkı payları, sonuçta da karlılığımız kuşa dönüyor. Demokrasiden vazgeçmek zorundayız.”

Yani, ben Türkiye'yi değil, dünyayı 21.yy'ın çok iyi şeyleri dünyayı beklediği kanısındayım. Bu kadar eşitsizlik yaratan bir sistemin iyi bir şeyler üretmesi, barış üretmesi, demokrasi üretmesi mümkün değil. Yeni asra büyük umutlarla girerken asla bir daha savaş çıkmaz deniliyordu. 20.yy dünyanın en barbar yüzyılı oldu. İnsanlık tarihinin bütün 20.yy öncesindeki savaşlarda ölen insan sayısından fazlası 20.yy'da öldü. Ben kötümser olmak için söylemiyorum, ama dünyada gelir dağılımına bakalım. 1960'da en zengin %20 milli gelirinin %70'ini alıyor. 1990'lara geldik, 1991'de %85'ini alıyor, işte şimdi %90'ını alıyor. Yani, %20, %90'ını alıyor. Böyle bir dünyada barış olmaz, böyle bir dünyada eşitlik olmaz, böyle bir küreselleşme dünyaya huzur getirmeyecektir, mutluluk getirmeyecektir. Yani, sürekli paylaşım deseninde bozukluk vardır. Türkiye, küreselleşse böyle bir dünyada yerini nerede bulacak? Yani, bir kere Türkiye'nin kendi içindeki gelir dağılımı dünyadaki gelir dağılımından daha düzgün tabi. Hiçbir ülkenin kendi içindeki gelir dağılımı dünya küresel gelir dağılımından daha bozuk değil zaten. Türkiye'de zaten bozuk olan gelir dağılımı bozulmaya devam edecektir. Bu yeni bölüşüm ilişkilerinin tanımlanması demektir, ben burada kötümserlik değil, gerçekçilik yaptığımı düşünüyorum. Gerçekler acıdır, ben mi-zaç olarak kötümser birisi değilim, ama doğrusu bu tablo bana kendimi avutma imkanını vermiyor. O nedenle biraz böyle konuşuyorum. Tabi, herkes kendi yorumunu yapmakta özgür, ama ne yazık ki ortam uygun değil.